

Príloha 4
METODICKÉ POZNÁMKY K JEDNOTLIVÝM
VEKOVÝM KATEGÓRIÁM, KOMUNIKAČNÝM
ÚROVNIAM A SKUPINÁM

METODICKÉ POZNÁMKY K JEDNOTLIVÝM VEKOVÝM KATEGÓRIÁM, KOMUNIKAČNÝM ÚROVNIAM A SKUPINÁM

VEKOVÉ KATEGÓRIE

1. a 2. stupeň základnej školy

Rozdiely v jazykovej produkcii na 1. a 2. stupni základnej školy sú dané kognitívnym vývinom žiaka, okolitým prostredím (rodina, voľný čas), ale aj školskou zrelosťou a skúsenosťami z predchádzajúceho vzdelávania.

Produkcia (ústny prejav) nie je závislá od veku žiaka, je daná individuálne. Rovnakou slovnou zásobou môže disponovať a rovnako zložité vetné konštrukcie môže tvoriť žiak na 1., ako aj na 2. stupni vzdelávania. Rozdiel v jazykovej produkcii vo vzťahu k veku je daný predovšetkým množstvom: mladší žiaci všeobecne hovoria, čítajú a píšú menej slov a viet ako starší žiaci. Starší žiaci sa lepšie orientujú v štruktúrovaných textoch (plagát, pozvánka, mapa a pod.), mladším toto k porozumeniu nepomáha, lepšie porozumejú krátkym súvislým textom (3 – 4 vety) s vizuálnou podporou.

Žiak na 1. stupni základnej školy

1. stupeň všeobecne

Žiak dokáže:

- rozoznať frekventované, známe slová (napr. farby, pomenovanie základných druhov oblečenia, potravín) za predpokladu, že sú vyslovené zreteľne a pomaly v známom kontexte.
- porozumieť ilustrovanému príbehu so známymi slovami a jednoduchým informačným materiálom, napr. pozvánke na narodeninovú oslavu.
- prečítať slová a izolované vety.
- odpovedať na ústne kladené otázky týkajúce sa textu (porozumenie sa overuje ústne alebo pomocou obrázkov; nie je potrebné, aby žiak prečítal otázky).
- podľa príkladu vytvoriť krátke vety o sebe a opísať bezprostredné okolie pomocou naučených slov a jednoduchých viet.
- doplniť slová do textu (s nápoveďou – obrázok, prvé písmeno, výber z banky slov).
- podľa vzoru napísať jednoduché slová a krátke jednoduché vety.
- porozumieť jednoduchým pozdravom a reagovať na ne (pozdraviť sa, povedať svoje meno, opýtať sa ostatných, ako sa volajú, jednoduchým spôsobom sa rozlúčiť).
- porozumieť veľmi jednoduchým pokynom učiteľa a reagovať na ne.

Učiteľ (lektor) nevyžaduje, aby žiak samostatne tvoril vety (ani v ústnom, ani v písomnom prejave). Ak žiak dokáže samostatne napísať vety (komunikačná úroveň 2), ide o vetné konštrukcie, ktoré si vopred osvojil.

1. – 2. ročník

- Učiteľ (lektor) upevňuje osvojovanie si techniky čítania, len ak sa žiak učí čítať v kmeňovej triede, technika čítania nie je primárne obsahom jazykového kurzu.
- Čítanie je závislé od individuálnych schopností žiaka a čítanie s porozumením je závislé od vizuálnej podpory (obrázky, fotografie, reálne predmety) a pomoci učiteľa (lektora).
- Učiteľ (lektor) upevňuje osvojovanie si techniky písania, len ak sa žiak učí písať v kmeňovej triede. Žiak môže mať pri písaní rovnaké problémy ako ostatní žiaci v kmeňovej triede (držanie pera, sklon písma, smer pohybu, ale aj správne držanie tela, rúk a pod.).
- Písanie je závislé od individuálnych schopností žiaka, primárne ide o odpísanie známych slov s vizuálnou podporou (obrázky, reálne predmety).

Žiak na 2. stupni základnej školy

2. stupeň všeobecne

Žiak (na základe individuálnych schopností) dokáže:

- rozoznať známe kľúčové informácie v počutom texte, ktorý je obsahovo a gramaticky jednoduchý, je prednesený zreteľne a dotýka sa osvojených tém a slovnej zásoby, s ktorou sa vopred oboznámil.
- orientovať sa v súvislom a nesúvislom texte (mapa, graf, pozvánka a pod.), ak má s takýmto druhom textu skúsenosť v materinskom (prvom) jazyku.
- porozumieť krátkym textom z oblasti jeho záujmu.
- prečítať otázky vzťahujúce sa k textu (porozumenie učiteľ overuje pomocou obrázkov).
- samostatne tvoriť naučené slová, slovné spojenia, frázy, jednoduché vety a otázky v oblastiach bezprostrednej potreby alebo jeho záujmu.
- s vizuálnou podporou (obrázky, fotky a pod.) napísať slová a slovné spojenia.
- napísať veľmi jednoduchý súvislý text z oblasti osvojených tém a situácií, ktoré sa ho bezprostredne týkajú.

Na základe individuálnych schopností môže žiak pracovať aj s autentickými textami z oblasti jeho záujmu – texty sú motiváciou na čítanie a žiak sa učí novú slovnú zásobu, aby mohol o svojich záujmoch hovoriť a čítať. Súvislý text prečíta a napíše len starší žiak na komunikačnej úrovni 2.

Žiak, ktorý už vie písať vo svojom materinskom jazyku, môže mať tendenciu zaznamenávať si počuté slová foneticky grafickým systémom svojho materinského jazyka. Výsledkom je komolenie slov a pre učiteľa (lektora) nečitateľný zápis. Ak žiak pozná latinku a píše tlačným písmom, nie je potrebné ho nútiť písať spojitém písaným písmom. Vďaka postupnému zautomatizovaniu písania sa žiak môže sústrediť na obsah svojho zápisu.

Žiak na komunikačnej úrovni 1

Na základe individuálnych schopností:

- ovláda základný repertoár slov a slovných spojení vzťahujúcich sa na konkrétne situácie.
- dokáže samostatne poskytnúť naučené informácie.
- dokáže podľa vzoru vytvoriť krátke vety.
- dokáže samostatne klásť naučené otázky.
- podľa vzoru a s vizuálnou podporou dokáže napísať izolované slová, slovné spojenia a krátke jednoduché vety, ktoré sa týkajú osvojených tém.

Žiak na komunikačnej úrovni 2

Na základe individuálnych schopností:

- sa dokáže aktívne zapojiť do jednoduchých rozhovorov – klásť otázky, samostatne podávať informácie, napr. upozorniť na problém.
- primárne používa naučené vety na reprodukciu počutého alebo prečítaného textu.
- sa dokáže zapojiť do jednoduchej spoločenskej on-line komunikácie (napr. zdieľaním správ a vytváraním/potvrdzovaním plánov na stretnutie).
- dokáže napísať veľmi jednoduchý súvislý text z oblasti osvojených tém (napr. jednoduché rozprávanie, opis).
- dokáže sformulovať a napísať hľadané slovo alebo slovné spojenie do internetového vyhľadávača.
- sa dokáže orientovať v pravidlách bezpečnosti vo virtuálnom prostredí.

Žiak – začiatok

Dať žiakovi šancu:

- **poobzerať sa a naučiť sa, čo sa od neho bude vyžadovať.** Zaradovať také aktivity, pri ktorých sa môže naučiť od pokročilých to, čo neskôr využije pri samostatnej práci (napr. s pracovným listom).
- **upevniť si nové poznatky.** Nechať ho napísať slová k obrázkom, priradiť rovnaké slová k rovnakým obrázkom, a tie potom používať v dialógu s 2 – 3 vetami.
- **odpočinúť si.** Nechať ho niečo vyfarbiť, zotrieť tabuľu, možno zaradiť pohybovú aktivitu, zahrať si pexeso alebo si prezrieť obrázkovú knihu, komiks.

Práca so vzdelávacím obsahom

Východiskom je žiak a jeho bezprostredné okolie a potreby v škole – **Ja a môj svet v škole**. Tomu je prispôsobené aj poradie **tematických okruhov**³¹:

- Zoznámenie sa
- Trieda
- Škola
- Čas a program dňa – školský rok
- Jedlo a stravovanie – školská jedáleň
- Voľný čas a záľuby – školské a mimoškolské aktivity
- Miesto, kde žijem
- Ľudské telo a starostlivosť o zdravie
- oblasti, o ktorých potrebuje žiak hovoriť, napr. *Rodina a spoločnosť*.

V rámci tematických okruhov sa zameriavať na vytváranie **každodenných komunikačných situácií** ako napríklad:

- pozdraviť sa a odpovedať na pozdrav,
- poďakovať sa,
- vyjadriť neporozumenie,
- požiadať o niečo,
- požiadať o pomoc,
- reagovať na pokyny v triede/škole a inštrukcie v edukačných publikáciách a učebných textoch, orientovať sa v priestore triedy a školy.

Postupne zaraďovať ďalšie (aktuálne) témy:

- počasie,
- harmonogram školského roka,
- časové údaje – deň, mesiac, rok, ročné obdobie,
- príroda a životné prostredie.

Žiak, ktorý nevie čítať a písať

V rámci výučby slovenského jazyka ako druhého jazyka si žiak osvojuje komunikačné jazykové činnosti, pragmatické, jazykové a sociokultúrne kompetencie. Nie je primárnou úlohou učiteľa (lektora) slovenčiny ako druhého jazyka naučiť žiaka čítať a písať.

Inšpiráciou pri plánovaní jazykovej podpory pre žiakov vo veku 6 – 10 rokov, ktorí nevedia čítať a písať, môže byť program **KIKUS** (Kindern in Kulturen und Sprachen), koncipovaný Dr. Edgardis Garlin na podporu a rozvoj skorej viacjazyčnosti. Metóda KIKUS ponúka jednoduchý a efektívny model vyskúšaný v praxi (aj na Slovensku), ktorý je možné využiť na sprostredkovanie všetkých jazykov. Prioritne sa venuje sprostredkovaniu hovorenej podoby jazyka, podporuje osvojovanie druhého jazyka a zároveň kladie dôraz na materinský jazyk.

KIKUS

K väčšine tematických okruhov sú k dispozícii didaktické materiály KIKUS (pracovné listy a obrázkové karty) a námety na činnosti. Didaktické materiály sú určené pre deti a žiakov vo veku od 3 do 10 rokov.

 Voľne dostupné: www.inkluzivniskola.cz/kikus

Skupiny žiakov z hľadiska zručností v oblasti písania

- **Žiaci ovládajúci niektorý zo slovanských jazykov**, navštevovali školu v krajine pôvodu, poznajú princíp písania a píšú spravidla azbukou. Každý žiak dostane písané a tlačene písmeňá abecedy v dvoch exemplároch. Jeden list si nalepí na prvú stranu v zošite a druhý na lavicu. Žiaci odpisujú najskôr jednoduché slová, potom jednoduché vety.
- **Žiaci píšuci arabsky**. Títo žiaci majú tendenciu písať do zošita odzadu a sprava doľava. Často v slovách vynechávajú samohlásky, neoddeľujú jednotlivé slová, nerozlišujú veľké a malé písmeňá.
- **Žiaci, ktorí sa už stretli s latinkou**. Väčšinou sú to žiaci, ktorí ovládajú anglický jazyk. Problémy u nich spôsobujú nesprávne naučené tvary písmen, ktoré sa väčšinou učili sami. Žiaci sú schopní písať celé vety, aj keď im nerozumejú.
- **Žiaci s nedostatočným predchádzajúcim alebo prerušeným vzdelaním**. Väčšinou sú to žiaci, ktorí vedú písať aspoň v materinskom jazyku. Niekedy však nevedia písať vôbec. Týmto žiakom je potrebné venovať zvýšenú pozornosť. Spočiatku sa učia písať veľké tlačene písmeňá.

HETEROGÉNNÁ SKUPINA

V skupine žiakov, ktorí dostávajú jazykovú podporu, môžu byť žiaci rôzneho veku, s rôznou úrovňou ovládania slovenského jazyka. Ani úroveň jednotlivých komunikačných jazykových činností (počúvanie s porozumením, hovorenie, čítanie s porozumením, písanie) nemusí byť u toho istého žiaka rovnaká, napr. v bežných komunikačných situáciách sa jeho ústny prejav blíži k prejavu ostatných žiakov, ale zaostáva v písaní. Okrem toho počas školského roka žiaci prichádzajú a odchádzajú a ich počet sa mení. Môže tak nastať situácia, že v skupine bude napr. druhák s pokročilou úrovňou ovládania jazyka, ôsmak bez znalosti slovenského jazyka a zároveň prvák a prichádzajúci piatak, ktorí nevedia čítať ani písať.

Pozitívnymi rysmi heterogénnej skupiny sú: vzájomné obohacovanie žiakov, posilňovanie tolerance, možnosť interkultúrneho dialógu, väčšia variabilita interakcií a spolupráce. Náročnejším sa stáva plánovanie výučby v takejto skupine, ktorá sa podobá výučbe v neplnoorganizovanej základnej škole (princíp málotriedky). Skupinu je však vhodné vytvoriť vždy, žiaci sa vzájomne podporujú a vytvárajú tak špecifické prostredie, paralelné ku svojim kmeňovým triedam.

Učiteľ (lektor) v heterogénnej skupine

Výučba v heterogénnej skupine kladie vysoké nároky na špecifické spôsobilosti učiteľa (lektora) potrebné pre prácu s danou cieľovou skupinou, najmä:

- **ovládanie techník práce s heterogénnou skupinou**, napr. skupinová práca, kooperatívne aktivity, individualizovaná výučba;
- **zodpovedajúce interkultúrne vedomosti**, napr. o vzdelávacích systémoch a študijných návykoch v rôznych krajinách;
- **schopnosť vyučovať bez mediačného jazyka**, uplatňuje sa v prípade, že skupina je národnostne, resp. jazykovo heterogénna, alebo keď učiteľ a žiaci neovládajú žiadny spoločný jazyk³²;
- **schopnosť riešiť problémové a krízové situácie**, napr. skupiny rozdielne z hľadiska veku, národnosti, študijných skúseností a pod. môžu byť náchylnejšie ku konfrontáciám a rizikovým komunikačným stratégiám.

UČITEĽ (LEKTOR)

- **Pristupovať k žiakom individuálne:** prihliadať nielen na úroveň ovládania slovenského jazyka, zohľadňovať aj individuálnu situáciu (osobnostné, psychické, fyzické osobitosti žiaka, jeho rodinné zázemie, osobitosti vyplývajúce zo zdravotného stavu a pod.).
- **Byť hercom:** často je gestikulácia a mimika jediným komunikačným nástrojom, ktorý učiteľ (lektor) má.
- **Byť trpezlivý:** nepreferovať rýchlosť práce na úkor porozumenia.
- **Počítať s tým, že nie vždy sa dosiahnu predpokladané výsledky:** nemať príliš veľké ambície. Postupovať pomaly a bez vysokých nárokov na všetkých.
- **Vhodne vyberať materiály,** s ktorými sa bude pracovať, používať texty primerané nielen schopnostiam, ale aj veku žiakov. Nepredkladať infantilné texty starším žiakom, vhodnejšie je využiť materiály pre dospelých.
- **Mať pripravené pracovné listy** alebo iný materiál s rôznymi úrovňami ťažnosti.
- **Mať záložný plán:** prácu pre tých žiakov, ktorí dokončia úlohy skôr, ako bolo plánované, alebo pre prípad, že sa niečo „nepodarí“.
- **Mať stále prehľad o tom,** čo kto robí a na akej komunikačnej úrovni jednotliví žiaci sú.
- **Poznať sociálne zázemie a náboženské vyznanie žiakov:** niektorí žiaci môžu trpieť posttraumatickými poruchami, stretávajú sa s inou kultúrou, bývajú uzavretí a pod.

Organizácia výučby v heterogénnej skupine

- **Rozdeliť skupinu** na max. 3 menšie skupiny (ideálne 2) približnej jazykovej úrovne.
- **Posadiť čo najbližšie k učiteľovi (lektorovi)** žiakov bez znalosti slovenského jazyka a novo prichádzajúcich žiakov.
- **Využívať názornú podporu a autentické materiály** (obrázkové karty, texty z rôznych učebníc, knihy, časopisy, videá, hry). Niektoré vyučovacie hodiny (lekcie) sú skôr pre mladších žiakov, niektoré skôr pre starších, ale vždy je potrebné zaradiť úlohu, ktorú môžu splniť všetci.
- **Prispôbiť vzdelávací obsah.** Žiaci pracujú na rovnakej téme, líši sa len zadanie alebo materiál. Materiály by mali obsahovať obrázkový slovník, krátke dialógy, všetky cvičenia, hry a slovnú zásobu, ktorá je v slovníku, aby si žiak mohol správnosť skontrolovať sám. Dôležitým minimom je v prvej fáze predovšetkým **pasívna znalosť jazyka** a primerané neverbálne reakcie.
- V priebehu vyučovacej hodiny (lekcie) **pridávať alebo redukovať témy** podľa potreby žiakov v skupine.
- **Každý by si mal** z vyučovacej hodiny (lekcie) **niečo odnieť**, cieľom je naučiť, nielen žiakov zabaviť.
- **Počítať s hlučnejšou atmosférou** v skupine, učiteľ (lektor) musí pracovať individuálne. Problematickou môže byť samostatná práca, pretože niektorí žiaci nie sú schopní pracovať samostatne a vyžadujú si stálu pozornosť učiteľa (lektora).

Rozdelenie žiakov do skupín v heterogénnej skupine**Skupina 1: žiaci vo veku 6 – 7 rokov**

Žiaci ešte spravidla nezvládajú disciplínu v skupine, niekedy nemajú za sebou skúsenosť z materskej školy. Radi pracujú s textami pre deti (rozprávky, piesne, riekanky), majú veľkú fantáziu. Pracujú individuálne, práca vo dvojiciach či skupinách nie je vhodná. Radi vyfarbujú, vystrihujú, skladajú, ak je však táto činnosť jednotvárna, reagujú negatívne. Pozornosť udržia iba krátko. Učia sa rýchlo a spravidla nemajú problémy s intonáciou, učia sa opakovaním. Vetné modely a gramatiku je im potrebné predkladať len v kontexte a neabstrahovať.

Skupina 2: žiaci vo veku 8 – 12 rokov

Žiaci pracujú systematickejšie, sú otvorení novým podnetom. Ešte stále čítajú rozprávky, ale začínajú sa zaujímať o skutočný svet a svet ich vlastných hrdinov. Pracujú už v skupinách – aj zmiešaných, ak majú pracovať vo dvojiciach, je lepšie zvoliť dvojicu chlapec – chlapec alebo dievča – dievča. Sú disciplinovanejší. Od veku 10 rokov začínajú chápať jazykový systém a princíp triedenia.

Skupina 3: žiaci vo veku 13 rokov a viac

Žiaci pracujú systematicky, často však menia nálady a záujmy, radšej pracujú s materiálmi pre dospelých. Sú ochotní pracovať aj s rozprávkou alebo detským textom, pokiaľ majú k nemu vypracovať úlohy pre „dospelých“. Vedia dlhšie udržať pozornosť, majú však väčšie problémy s intonáciou.

Práca so vzdelávacím obsahom v heterogénnej skupine

V heterogénnych skupinách je náročné nastavenie tematického a komunikačného obsahu vyučovacích hodín (lekcií). U žiakov môžu byť rozdiely v aktivite na hodine, komunikácii s učiteľom (lektorom), v reakciách na položené otázky a pod.

Každý **tematický okruh** ponúka rôzne ciele:

- **slovnú zásobu:** pomenovania, napr. *pero, pastelka*, pomenovanie v nejakom spojení, napr. *moje pero, modrá pastelka*
- **interakciu, sociokultúrny kontext**, napr. *Vyber si pero!* alebo *Môžem si požičať pastelku?*
- **písomný prejav**
- **gramatické pravidlá**
- **triedenie z hľadiska vyučovacieho predmetu slovenský jazyk a literatúra**, napr. slovné druhy, hlásky a pod.

Každá činnosť sa dá naplniť zvlášť na rôznej komunikačnej úrovni – žiaci sa môžu naučiť dve-tri nové slová. Môžu pomenovávať predmety v nominatíve alebo môžu tvoriť vety. Každý žiak môže podľa svojich schopností naplňať rôzne ciele a na rôznej úrovni. Napr. jeden žiak sa môže priradiť k začiatočníkom v znalosti slovnej zásoby tematického okruhu *Miesto, kde žijem* a inokedy k pokročilým pri rozprávaní o tom, čo robí vo voľnom čase (tematický okruh *Voľný čas a záľuby*). Vhodné je, ak sa žiak sám priradí do svojej úrovne a sám plní zadania na základe svojich jazykových, komunikačných a povahových schopností.

Žiak prichádzajúci v priebehu školského roka

Ak žiak príde do skupiny v priebehu školského roka, je potrebné vrátiť sa k tematickému okruhu *Zoznámenie sa* – všetci žiaci si ho tým zopakujú. Potom sa žiak prirodzene pripája k téme, s ktorou sa pracuje a výstupy plní na úrovni, ktorá zodpovedá jeho schopnostiam – väčšinou sa najskôr ukončí komunikačná úroveň 1 a na komunikačnú úroveň 2 sa dostáva v špirále.

Ak všetci ostatní žiaci už v danom tematickom okruhu smerujú ku komunikačnej úrovni 2, je potrebné individuálne rozhodnúť na základe schopností daného žiaka, či bude pokračovať na komunikačnej úrovni 1 alebo hneď na úrovni 2 (závisí od veku, predchádzajúcich školských skúseností, školskej zrelosti, nadania na osvojovanie si jazyka, osobného nastavenia).

Používanie ustálených jednoduchých inštrukcií v heterogénnej skupine

Veľmi dôležité je dávať inštrukcie tak, aby ich žiaci pochopili. Ak ide o aktivitu pre heterogénnu skupinu, je vždy kľúčové, aby sa realizovala presne tak, ako bola dopredu premyslená. Niekedy to môže trvať dlhšie, ale vždy sa oplatí dať tomu čas a využiť aj gestá na znázornenie toho, čo sa od žiakov očakáva.

Ak sa opakovane používa podobný typ aktivít, učiteľ (lektor) sa sám naučí správne používať inštrukcie a zároveň si žiaci zvyknú a rýchlejšie pochopia, čo sa od nich očakáva. Pri zadávaní inštrukcií nie je na mieste kreativita typu obmena.

HOMOGENNA SKUPINA

Jazykovo homogénna skupina, t. j. skupina s rovnakým materinským jazykom, resp. s rovnakým sprostredkujúcim jazykom, umožňuje:

- **uplatniť princíp opory o materinský jazyk a komparačný prístup** vo výučbe, tzn., že učiteľ (lektor) môže porovnávať javy z materinského jazyka žiakov a cieľového (slovenského) jazyka;
- **cielene pracovať s jednotlivými interferenčnými javmi**³³, v jazykovo homogénnych skupinách je veľká pravdepodobnosť, že žiaci budú v cieľovom jazyku robiť podobné chyby a učiteľ (lektor) sa môže na to pripraviť;
- **zamerať vyučovacie hodiny (lekcie) na spoločné problémové javy**;
- **jednoduchšiu spoluprácu medzi žiakmi**, pretože žiaci si vzhľadom na rovnaký materinský jazyk a sociokultúrne pozadie lepšie rozumejú.

Homogenita môže byť pre skupinu prínosná, niekedy však kontraproduktívna. V takejto skupine dochádza k častému používaniu mediačného jazyka, resp. materinského jazyka žiakov, čím sa napríklad obťažnejšie buduje výslovnostná kompetencia, a zároveň narúša jeden zo základných prvkov výučby slovenského jazyka ako druhého jazyka, pri ktorej by mal byť cieľový jazyk spoločným jazykom skupiny.

Vekovo homogénne skupiny umožňujú zamerať obsah výučby na konkrétne, potrebné témy, zároveň však môžu byť nesúrodé v úrovni ovládania slovenského jazyka a vyžadujú výučbu bez mediačného jazyka.

